

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKÉHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 28
ROČNÍK CXII- 2018

Bratislava 2018

ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI
ZBORNÍK SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CXII– 2018
ARCHEOLÓGIA 28

Predseda redakčnej rady/Head of editorial board
PhDr. Juraj Bartík, PhD., Bratislava

Redakčná rada/Editorial Board
Doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Nitra
Mgr. Radoslav Čambal, PhD., Bratislava
PhDr. Beáta Egyházy-Jurovská, Bratislava
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Bratislava
Doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc., Nitra
Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc., Opava
Dr. Eric Vrba, Boston

Zostavovateľ/Edited by
PhDr. Vladimír Turčan

Preklad do nemeckého a anglického jazyka/translation into English and German languages:
REELS, s. r. o., Stephanie Staffen a autori

Publikácia je recenzovaná/publication is reviewed

Grafická úprava /Graphic design
Erika Mészárosová

Publikované príspevky sú dostupné na www.archeologickemuzeum.sk
Za jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori/the Authors are responsible for their contributions

Tlač/Print:
Ultra Print, s.r.o. Bratislava

Vydalo/Published by: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2018

Náklad/Numbers of the copies: 350 kusov

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum/Slovak National Museum-Archaeological Museum 2018

ISBN 978–80–8060–449–3
ISSN 1336-6637

OBSAH – INHALT

- 7 ZDENĚK FARKAŠ: Nález eneolitické medenej industrie zo západnej časti Bratislavy
16 Funde der äneolithischen Kupferindustrie im Westteil von Bratislava
- 21 JURAJ BARTÍK: Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Šoporňi
41 Gräberfeld aus der älteren Bronzezeit in Šoporňa
- 47 ALENA ŠEFČÁKOVÁ – MILAN THURZO – RON PINHASI – DAVID REICH: Anthropological and Genomic Analysis of the Burial Site of Únětice Culture at Šoporňa (Galanta district, Slovakia)
71 Antropologická a genómová analýza pohrebiska únětickej kultúry zo Šoporne (okr. Galanta, Slovenská republika)
- 75 PETER BARTA: Radiocarbon Dating of Graves 1/08 and 5/09 from the Únětice Culture Cemetery in Šoporňa (Dist. Galanta, Slovak Republic)
81 Rádiouhlíkové datovanie hrobov 1/08 a 5/09 z pohrebiska únětickej kultúry v Šoporňi (okres Galanta, Slovenská republika)
- 83 PAVOL JELÍNEK – JURAJ BARTÍK: Bronzová dýka zo Záhorskej Vsi
88 Bronzedolch aus Záhorská Ves
- 89 DAVID VÍCH: Ojedinelé nálezy doby bronzové z periferních oblastí východných Čech
94 Einzelfunde der Bronzezeit aus Peripheren Gebieten Ostböhmens
- 97 ONDREJ OŽDÁNI: Depot bronzových predmetov z Nitrianskej Blatnice
112 Hort von Bronzegegenständen aus Nitrianska Blatnica
- 115 JURAJ BARTÍK – RADOSLAV ČAMBAL: Pár výzdobných puncov z Pohanskej pri Plaveckom Podhradí
123 Musterpunzenpaar aus Pohanská bei Plavecké Podhradie
- 127 RADOSLAV ČAMBAL: Iron Sword and Bimetallic Gamów type Dagger from Dolné Vestenice
137 Železný meč a bimetalická dýka typu Gamów z Dolných Vestenic
- 141 EVA KOLNÍKOVÁ – FRANTIŠEK BAKOS – PETER PAUDITŠ: Zdroje kovu v keltských mincovniach na Slovensku
175 Metallquellen in keltischen Münzstätten in der Slowakei
- 197 IGOR BAZOVSKÝ: Antropomorfná plastika z Tvrdošoviec (okr. Nové Zámky)
200 Anthropomorphe Plastik aus Tvrdošovce (bez. Nové Zámky)
- 201 KRISTIAN ELSCHKEK: Römische Bauten und das Germanische Fürstenmilieu während der römischen Kaiserzeit im 1. - 3. Jahrhundert nach Chr. nördlich der Mittleren Donau
219 Rímske stavby a germánske kniežacie prostredie počas doby rímskej v 1. - 3. storočí po Kr. severne od stredného Dunaja
- 221 ROBERT MŮC: Príspevok k technológii výroby meča z Krásnej nad Hornádom
233 Article on the Production Technology of the Sword from Krásna nad Hornádom

- 235 ANDREJ BOTEK – RÓBERT ERDÉLYI – PAVOL PAULINY – BARBORA VACHOVÁ: Poznámky k záverom archeologického výskumu kostola reformovanej cirkvi v Šamoríne
- 241 Bemerkungen zu den Schlussfolgerungen der Archäologischen Grabung der Reformierten Kirche in Šamorín
- 243 MÁRIO BIELICH – ZORA BIELICHOVÁ – MICHAL ŠIMKOVIC : Prvá sezóna archeologického výskumu na Plaveckom hrade v Malých Karpatoch
- 255 Die erste Saison der archäologischen Grabung auf der Burg Plavecký hrad in den Kleinen Karpaten
- 257 ZDENĚK FARKAŠ – IGOR CHOMA: Vyobrazenie „pudendum femininum“ v štítovom poli na keramike z hradu Čeklís
- 264 Abbildung „Pupendum Femininum“ im Schildfeld an der Keramik aus der Burg Čeklís
- 267 MAREK BUDAJ: Razidlá a zvyšky falzátorskej dielne z 15. storočia v Brusníku
- 272 Prägestempel und Reste einer Fälscherwerkstatt vom 15. Jahrhundert in Brusník
- KOLOKVIUM
- 275 VLADIMÍR TURČAN: Sedemnásťte kolokvium k otázkam rímsko-germánskej archeológie
- 277 Siebzehntes Kolloquium zu den Fragen der Römisch-Germanischen Archäologie
- 279 TOMÁŠ DRAGUN: Vleštovaná keramika z neskoroantickéj pevnosti v Bratislave-Rusovciach
- 284 Burnished Ceramics from the Late Antique Fortlet in Bratislava-Rusovce
- 287 VLADIMÍR TURČAN: Germánsky sídliskový objekt z Dunajskej Lužnej
- 299 Germanisches Siedlungsobjekt aus Dunajská Lužná
- RECENZIA
- 301 Vladimír Turčan: Kristián Elschek: Bratislava-Dúbravka im 1. bis 4. Jahrhundert n. Chr. Germanische Fürstensitz mit römischen Bauten und die germanische Besiedlung
- 303 Skratky časopisov a periodík – Abkürzungen von Zeitschriften und Periodika

VYOBRAZENIE „PUDENDUM FEMININUM“ V ŠTÍTOVOM POLI NA KERAMIKE Z HRADU ČEKLÍS

ZDENĚK FARKAŠ – IGOR CHOMA

Keywords. Bernolákovo, Čeklís castle, tile, Middle Ages, motif of the Annunciation, depiction of the “vulva”

Abstract. *The depiction of the “pupendum femininum” on the background of a coat of arms on ceramics from Čeklís castle. In the backfill of the cellar of the “northern palace” of Čeklís castle in Bernolákovo, Senec district, fragments of a ceramic plaque were found, among other items, with a relief depiction of figure wearing a long, flowing robe and a halo around their head, with the addition of the motif of a Gothic tracing and half a coat of arms with a realistic depiction of a woman’s vulva. The item was presumably originally part of the plinth of a ceramic stove and is a deliberately halved and narrowed frontal tile with the motif of the Annunciation to the Virgin Mary. The depiction itself of the vulva, which was made by the deliberate cutting of the original motif in the coat of arms allows several more or less probably interpretations.*

Odbornej verejnosti pomerne málo známa zrúcanina stredovekého hradu Čeklís (Slivka 1987, 155-159; Plaček/Bóna 2007, 94) sa nachádza v západnej časti obce Bernolákovo, okr. Senec, na rozhraní Trnavskej tabule a Podunajskej nížiny, priamo nad strmým zrázom k riečke Čierna voda (obr. 1–3). Archeologický výskum spojený s čiastočnou rekonštrukciou hradu tu realizuje od roku 2010 Občianske združenie „Hrad Čeklís“ v úzkej spolupráci so Slovenským národným múzeom-Archeologickým múzeom v Bratislave za finančnej podpory Ministerstva kultúry SR, Miestneho úradu Bernolákovo a niekoľkých ďalších sponzorov a priaznivcov. Doteraz sa podarilo odkryť približne štvrtinu predpokladanej plochy hradu, predovšetkým severnú časť obrátenú k dnešnému kaštieľu (Farkaš/Choma 2015,50-55; v tlači). V zatiaľ tretej doloženej stavebnej fáze kamenného hradu postavili medzi severný a východný múr opevnenia, severozápadnú vežu a pôvodný násyp predpokladanej motte, ktorý tu odkopali, mohutnú stavbu s vnútornými rozmermi 10 až 15,5 x 6,2, resp. 6,6 m. Z toho 5,5 m z dĺžky stavby pripadá na polomer pravidelného štvrtoblúka, ktorým bol ukončený severo-

Obr. 1. Bernolákovo, okr. Senec. Poloha hradu Čeklís.

Abb. 1. Bernolákovo, Bez. Senec. Lage der Burg Čeklís.

Obr. 2. Bernolákovo, okr. Senec. Poloha hradu Čeklís na mape z 2. vojenského mapovania.

Abb. 2. Bernolákovo, Bez. Senec. Lage der Burg Čeklís auf der Karte der 2. Militärkartierung.

Obr. 3. Bernolákovo, okr. Senec. Poloha hradu Čeklís na katastrálnej mape.

Abb. 3. Bernolákovo, Bez. Senec. Lage der Burg Čeklís auf der Katasterkarte.

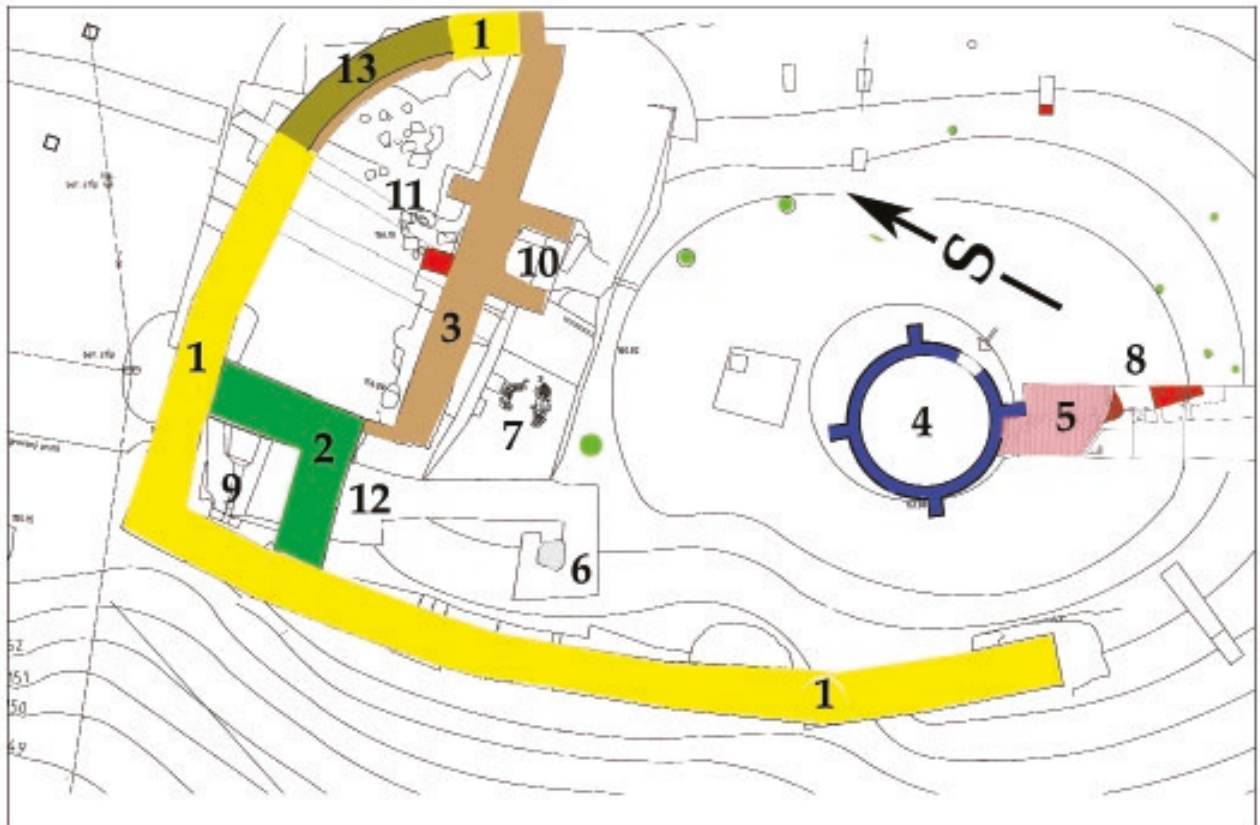
pred vypálením oddelili z väčšieho celku, so zreteľnou stopou rezu vlhkou hlinou na pravej strane. Rozmery: zachovaná v. 21,8 cm (v hornej časti chýba orámovanie lištou – chýbajúca časť však zrejme bola marginálna, pretože väčšina rozmerov stredovekých kachlíc sa pohybovala okolo veľkosti 20x20 cm (Pavlík/Vitanovský 2004, 14), š. 9,5 cm, š. okrajovej lišty 0,3 cm, hr. lišty 0,9 cm (obr. 5).

Hlavným výzdobným motívom je insitne plasticky stvárnená postava v ľavej časti platničky, oblečená do dlhého splývajúceho zriasaného rúcha, ktoré zakrýva aj chodidlá. Zvlnenie odevu má azda znázorniť pohyb smerom doprava, kde sa do látky trojuholníkovitým hrotom vnára architektonický motív kružby s centrálnou rozetou (obr. 5a). Z pliec postavy vystupuje guľatá tvár na dlhom tenkom krku so zvýrazneným čelom lemovaným vlasmi. Oči sú znázornené vodorovnými zárezmi, brada a ústa drobnými hrbolčekmi. Hlavu obklopuje kruhový plastický útvar, ktorý možno zrejme považovať za znázornenie nimbu. Z pravého pleca vystupuje dohora zdvihnutá končatina v neidentifikovateľnom geste, či s chýbajúcim atribútom, pri ktorej nemožno ani vylúčiť, že znázorňovala krídlo (v postavy 18,3 cm).

Na ľavej strane postavy sa nachádzajú tri symboly. Dva z nich sú dominantné, ale len čiastočne zachované. Prvým je polovičný gotický štít v pravom hornom rohu platničky (obr. 6). Cez pôvodný motív vedie rez, ktorý rozdelil prvoplánovú plastickú kompozíciu na dve azda nerovnako veľké časti. V súčasnej podobe pripomína naturalisticky stvárnenú vulvu ženy, vrátane pubického ochlpenia. Predpokladáme však, že toto zobrazenie nebolo primárnym zámerom hrnčiara a ani tvorcu predlohy, s ktorou pracoval.

východný roh budovy (obr. 4). Zásyp zvyškov stavby, z ktorej sa sčasti zachovali iba múry pivnice, pozostával zo zrnitej zeminy s prímiesou kamienkov, malty, zlomkov tehál, keramiky, cibulovitých, nádobkových i komorových kachlíc, iba výnimočne so zachovanými výzdobnými motívami, ale aj zo stavebného železa. Strechu pokrývala pálená škridla tvarovo blízka dnešnej bobrovke, ktorú dopĺňali hrebeňovky korýtkového tvaru. Nálezy spolu so zvyškami kamenného gotického portálu, šambránami, zlomkami rebrovia a s hrúbkou vnútorného kamenného múru budovy, ktorá sa pohybovala okolo 1,6 až 1,7 m nevyučujú, že to pôvodne bola palácová stavba s jedným podzemným a najmenej dvomi nadzemnými podlažiami. Vstupovalo sa do nej od juhu, z tu zachyteného nádvorja. Do nádvorja vybíhal z budovy 3 m široký a 2,3 až 2,4 m dlhý schodiskový výbežok lemovaný 0,9 m hrubými kamennými múrmi. Ten zrejme umožňoval priamy prístup ako do hospodársky významnejších podzemných a prízemných priestorov, tak reprezentačného prvého a prípadných ďalších poschodí.

V roku 2014 sa pri vypratávaní sutiny zo „severnej palácej“ stavby našlo 5 zlomkov neúplnej keramickej platničky s jednostrannou reliéfnou výzdobou, pripomínajúcou čelnú výhrevnú stenu komorovej kachlice. Platničku zhotovili z jemne zrnitého materiálu vtlačením do formy, pričom odtlačky prstov hrnčiara sa zachovali na zadnej, nerovnomerne poprehýbanej strane (obr. 5b). Povrch bez glazúry bol vypálený do sivej až tmavosivej farby. Po zložení a doplnení fragmentov sa ukázalo, že platničku, ktorá predstavuje ľavú stranu pôvodne azda štvorcovej kompozície, ešte

Obr. 4. Bernolákovo, okr. Senec. Pôdorys zachytených častí hradu Čeklís podľa doterajších výsledkov archeologického výskumu. 1 – hradobný múr z 13. stor. (stojace zvyšky a negatívy murív), 2 – zachytená 2. stavebná fáza. Záver 13./začiatok 14. stor. Murivo veže vstavanej do pôvodného severozápadného rohu hradby, 3 – murivo „severného paláca“, 3. stavebná fáza, 4 – vodárenská veža, 5 – tehlová konštrukcia barokovej nádrže na vodu pre blízky kaštieľ, 6 – zatiaľ nedatované kamenné murivo, 7 – plocha nádvorja, 8 – fragmenty gotického tehlového muriva, 9 – interiér veže so staršou predstredovekou priekopou, 10 – vstup do „severného paláca“, 11 – fragmenty profilovaných kamenných stavebných článkov vstupu do „paláca“ a miesto nálezu fragmentov hlinenej platničky s reliéfnou výzdobou, 12 – zvyšky drevenej stavby, pravdepodobne vstupu do veže, 13 – oblúk hradby s vnútornou prímurovkou z doby výstavby „severného paláca“ (Zameranie podľa ing. P. Babála).

Abb. 4. Bernolákovo, Bez. Senec. Grundriss der festgehaltenen Teile der Burg Čeklís nach bisherigen Ergebnissen der archäologischen Grabung. 1 – Burgmauer vom 13. Jahrhundert. (stehende Reste und Negative der Mauern), 2 – festgehaltene 2. Bauphase. Ende 13./Anfang 14. Jahrhundert. Mauerwerk des Turmes das in die ursprüngliche nordwestliche Ecke eingebaut wurde, 3 – Mauerwerk des „nördlichen Palastes“, 3. Bauphase, 4 – Wasserturm, 5 – Ziegelkonstruktion des Wasserbeckens für das nahe Schloss, 6 – bisher undatiertes Steinmauerwerk, 7 – Burghof, 8 – Bruchstücke des gotischen Ziegelmauerwerks, 9 – Turminterieur mit vormittelalterlichen Graben, 10 – Eintritt in dem „nördlichen Palast“, 11 – Bruchstücke profilierter steinerner Bauelemente vom Eintritt in dem „Palast“ und Stelle der Auffindung von den tonernen Plättchenbruchstücken mit Reliefverzierung, 12 – Reste vom Holzbau, wahrscheinlich des Turmeingangs, 13 – Bogen der Mauer mit innerem Mauerwerk aus der Bauzeit des „nördlichen Palastes“ (Vermessung nach ing. P. Babál).

V oblasti drieku postavy sa zas nachádza časť plastického motívu „gotickej kružby“ s hrotom, ktorý sa vnára do jej rúcha. Ak predpokladáme, že viac menej geometrický útvar bol symetrický, tak po doplnení jeho pravej časti možno v strede rekonštruovať štylizovanú heraldickú ľaliu (obr. 7).

Tretím, takmer nepostrehnutelným, tentoraz do hmoty platničky vhlbeným znakom je obrazec medzi štítom a hlavou postavy, ktorý pripomína tri dračie alebo vlčie zuby z heraldickej figúry rodu Báthory alebo Kinský (obr. 7). Nie je vylúčené, že ide o hrnčiarsku značku, ale aj o náhodný útvar bez akéhokoľvek posolstva k divákovi.

Pokus o interpretáciu

Hlinená platnička s reliéfnou výzdobou je nálezovými okolnosťami a sprievodným materiálom zo zásypu „severnej palácovej stavby“ hradu Čeklís v Bernolákove datovaná do priebehu 15. storočia, a to do obdobia pred jeho zánikom. Ten možno predbežne položiť do doby okolo počiatku jeho poslednej tretiny (*Farkaš/Choma v tlači*). Platnička vznikla vtlačením hrnčiarskej hliny do kadľubu s negatívnym výzdobným motívom a pred vypálením ju pozdĺžne rozrezali. Tým stratila veľkú časť z pôvodne tu vyobrazeného výjavu a ním sprostredkovaného posolstva, ktorý možno dopĺňať len s istou dávkou pravdepodobnosti.

Podľa početných analógií kadľub, ktorého pozitívnym odtlačkom je nález z hradu Čeklís, slúžil na výrobu čelných, reliéfnе zdobených výhrevných stien komorových kachlíc komplikovaných stredovekých vykurovacích zariadení – kachlíc. K platničke však hrnčiar nikdy nepripojil komoru a ani zadná stena nie je zadymená, ako to býva na vnútorných stenách takýchto kachlíc. Spolu s pozdĺžnym rezom reliéfom tak naznačuje možnosť, že platnička bola pôvodne umiestnená na

Obr. 5. Bernolákovo, okr. Senec. Hlinená platnička (čelná stena komorovej kachlice) s reliéfnou výdobou. a – predná strana, b – zadná strana.

Abb. 5. Bernolákovo, Bez. Senec. Tönernes Plättchen (vordere Wand des Kammerkachels) mit Reliefverzierung. a – Vorderseite, b – Hinterseite.

okraji riadku obloženia kvadratického sokla gotickej pece (obr. 8), ako ich poznáme z rekonštrukcií podobných vykurovacích zariadení zo širšieho stredoeurópskeho priestoru (napr. *Holčík 1978*, obr. 12, 13, 14; *Pavlík/Vitanovský 2004*, 19-21; *Pavlík 2017*, obr. II, V, VI). Celkom však nemožno vylúčiť ani jej iné využitie vo forme obkladu či dokonca neaplikovanej plakety.

Dominantné postavenie, dlhý zriadený splývavý odev a nimbus postavy v ľavej časti pôvodného motívu naznačujú, že predstavuje svätca alebo niektorého z anjelov. Svätci sú však na podobných vyobrazeniach zvyčajne sprevádzaní svojimi symbolmi, predovšetkým nástrojmi umučenia. Tým by s istou dávkou fantázie mohla byť gotická kružba ako koleso sv. Kataríny. Oveľa pravdepodobnejšie je, že postava zobrazuje niektorého v Biblii spomínaného archanjela. Na kachliciach sa stretávame predovšetkým s vyobrazením sv. archanjela Michaela, archóna nebeského vojska, vo víťaznom boji s diablom, ako „vážiča“ ľudských duší pri Posled-

nom súde alebo plamenným mečom vyhánajúceho Adama a Evu z Raja (*Royt 2013*, 22, 23). V stredoveku bol zvyčajne vyobrazený v brnení, s kopijou alebo mečom či váhami. Bol jedným z patrónov rytierov a na kachliciach, predovšetkým pri boji s diablom, mával aspoň čiastočne zarastenú tvár (*Pavlík/Vitanovský 2004*, 55, 56, obr. 331-335; *Pavlík 2017*, obr. 273-279).

Sv. archanjel Gabriel vystupuje ako boží posol (*Royt 2013*, 24) s hladkou, nezarastenou, takmer ženskou tvárou, čím je blízky postave z platničky z hradu Čeklís. Vo výtvarnom prejave sa najčastejšie objavuje na vyobrazeniach Zvestovania Pane Márii. Na nich, vrátane kachlíc, zvyčajne prichádza zľava a na znak úcty v pokľaku odovzdáva budúcej Bohorodičke zapečatenú listinu, laliu, olivovú alebo palmovú ratolesť. Biblické výjavy sú však v kachliarskom umení na Slovensku výrazne menej zastúpené, ako v západnejšie ležiacich krajinách (*Holčík 1978*, 13). Ani tam ale motív Zvestovania na reliéfnych gotických kachliciach nie je v dostupnom materiáli častý, ale ani neznámy (*Pavlík 2017*, 22, 23, obr. 149, 150). Zo Slovenska

dokonca pochádza zo 16. stor. aj kamenný kadlub na ich výrobu (*Egyházy-Jurovská/Füryová 1993*, obr. 21) a vzácne sa objavuje motív Zvestovania v 15. storočí aj v Poľsku, napr. na kachliciach z Jankowa Dolnego a Czerska (*Dąbrowska 2005*, 81, obr. 1: 1, 2). Výtvarné spracovanie hlavného motívu je však vo všetkých vyššie spomenutých prípadoch odlišné, predovšetkým po kvalitatívnej stránke, od nálezu z hradu Čeklís.

V prípade motívu „Zvestovania“ dáva zmysel aj doplnený geometrický motív kružby vnárajúci sa do odevu Archanjela Gabriela (obr. 7). Štylizovaná lalia,

Obr. 6. Bernolákovo, okr. Senec. Detail výzdoby platničky s hlavou obkolesenou nimбом a štítom s motívom pripomínajúcim zobrazenie „vulvy“.

Abb. 6. Bernolákovo, Bez. Senec. Detail der Verzierung des Plättchens mit dem Kopf durch den Heiligenschein umkreist und dem Schild mit dem Motiv die eine „Vulvadarstellung“ erinnert

ktorá sa často vyskytuje v štátnej, obecnej či osobnej heraldike, je aj symbolom Panny Márie. Či doplnený motív možno interpretovať aj ako rameno františkánskeho kríža¹ však nie jednoznačné. Ak by tomu tak bolo, výzdobný motív by azda poukazoval na františkánsku spiritualitu úzko spätú s Pannou Máriou „S Kristom a kvôli Kristovi uctieval najblahoslavenejšiu Pannu Máriu“ (Felder 1937, 137). V takomto prípade by sme mohli platničku priamo spájať s Františkánskym svetským rádom (Ordo Franciscanus Saecularis – OFS), čo by nemuselo vylúčiť ani priame pôsobenie františkánskych mníchov v rámci duchovnej služby na hrade Čeklís, predovšetkým ak berieme do úvahy, že grófi zo Sv. Jura a Pezinka ich pozývali aj na svoje iné panstvá.

Zatiaľ najproblematickejši je pokus o interpretáciu „vulvy“ z polovice štítu z pravej hornej strany platničky. Podľa dostupnej literatúry i odborných konzultácií nepoznáme žiaden rod v širokom stredoeurópskom priestore, ktorý by mal čo i len v náznaku podobnú figúru. Podľa zrkadlového doplnenia chýbajúcej časti zobrazenia však môže ísť o polovicu veľmi netradične stvárneného písmena M v štýle gotickej majuskuly (obr. 9: 1)². Ak ide o písmeno M, tak sú ťažko interpretovateľné „lúče“ obklopujúce jeho kontúry, pripomínajúce ochlpenie. Písmeno M je v stredovekej symbolike znakom Panny Márie. Pritom v klasickej ikonografii sa s telom pokrytým vlasmi zvykla zobrazovať Mária Magdaléna (Pavlík 2017, 33, 34, obr. 430-432), ktorá nemá so scénou Zvestovania nič spoločné. V prípade, ak predpokladané M symbolizovalo Pannu Máriu, mohlo však prípadne zastupovať Apokalyptickú ženu „slnkom odetú“, ktorú časť stredovekých teológov spájala práve s Bohorodičkou alebo Pannou Máriou v Slnku (Pavlík 2017, 27, obr. 253, 254). Motív Panny odetej slnkom bol veľmi obľúbený napr. v Čechách v dobe vlády Karla IV. (Royt 2013, 190). Zrkadlové doplnenie chýbajúcej časti štítu a zobrazenia v ňom a jeho interpretácia ako písmena M len jednou a aj to nie celkom presvedčivou možnosťou. Aj v otázke o spodnom ukončení štítu (jeho zachovanom, či chýbajúcom hrote) sa dá polemizovať. Odpoveď na ňu je tak čisto subjektívna. P. Pospechová a H. Markusková z Mestského múzea v Pezinku pri ústnej konzultácii tak napr. nevyklúčovali, že znak v štíte bol pôvodne len neumelo stvárneným krídlom nezachovaného anjela.

Geometrický obrazec vedľa boku postavy je podľa nich a aj podľa názoru D. Pongrácza azda kombináciou majuskulového M tvoriaceho vonkajší obvod znamenia, zjednodušeného písmena A (hrot vnárajúci sa do boku postavy) a lalie vyplňajúcej vnútro obrazca (obr. 7). Ani tento variant sa nedá celkom vylúčiť, preto ho autori tohto príspevku uvádzajú napriek nedostatku nám dostupných analógií.

Ďalšia interpretácia znaku v štíte je síce provokatívne odvážna, ale vychádza zo stredovekých reálií. Pri detailnejšom pohľade je podľa tejto interpretácie v gotickom štíte skutočne zámerne vyobrazená vulva (vonkajší ženský genitál), čo

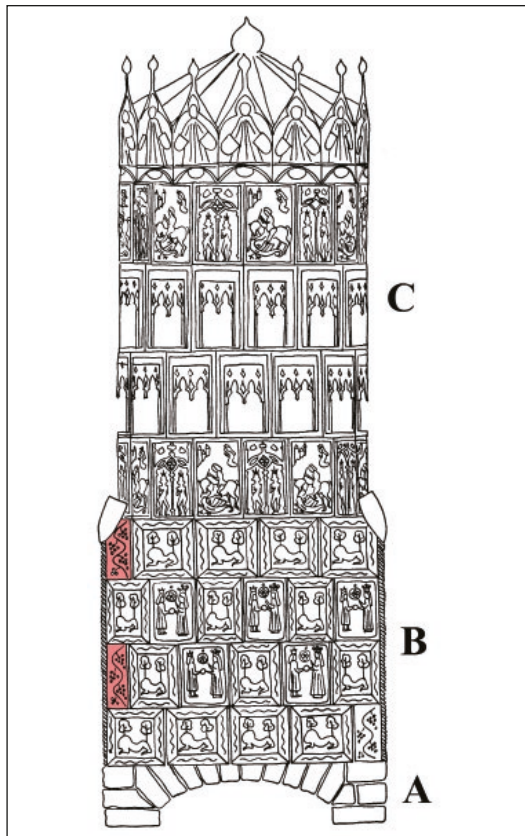

Obr.7. Bernolákovo, okr. Senec. Hlinená platnička s pokusom o doplnenie rezom odstránených prvkov dekóru. Majuskulové M v štíte, motív vlčích alebo dračích zubov a heraldická lalia.

Abb.7. Bernolákovo, Bez. Senec. Tönernes Plättchen mit dem Versuch die durch das Abschneiden entfernter Dekorelemente zu ergänzen. Großbuchstabe M im Schild, Motiv der Wolfs- oder Drachenzähne und heraldische Lilie.

¹ Túto možnosť navrhuje p. D. Pongrácz, ktorému týmto srdečne ďakujeme za konzultáciu pri hľadaní významu len čiastočne zachovaného výzdobného motívu

² Za láskavú konzultáciu ďakujeme D. Pongráczovi a P. Pospechovej

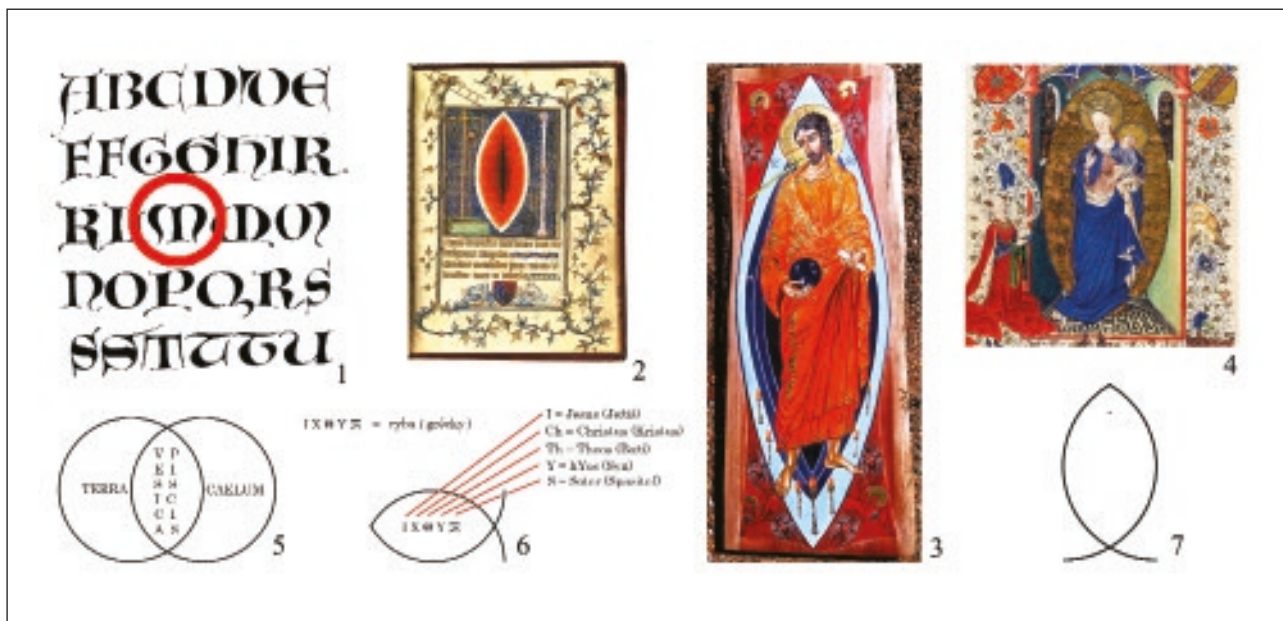
Obr. 8. Rekonštrukcia základného tvaru gotickej pece podľa nálezov z Hronského Beňadika. A – podstavec, B – sokel, C – nástavec. Farebne vyznačená pozícia, kde sa mohla nachádzať pozdĺžne rozdelená platnička s reliéfnou výzdobou z hradu Čeklís. (podľa Š. Holčíka, upravené).

Abb. 8. Rekonstruktion der Grundform des gotischen Ofens nach den Funden aus Hronský Beňadik. A – Podest, B – Sockel, C – Aufsatz. Färbig gekennzeichnete Position wo sich das länglich geteilte Plättchen mit Reliefverzierung von der Burg Čeklís befinden konnte (nach Š. Holčík, modifiziert).

môže pôsobiť vulgárne. Znázornenie ženského lona, poväčšine však v štylizovanej forme, nie je vo výtvarnom prejave ľudstva, vrátane stredovekej ikonografie nezvyčajný jav. Najčastejšie sa s ním možno stretnúť v náboženských motívoch ako napríklad „Kristova rana v boku“ (pripisovaná) Jeanovi le Noir, v modlitebnej knihe Bonne de Luxemburg pred rokom 1349 (obr. 9: 2). Ženské lono je „de facto“ bránou do života. Takto bolo vnímané už od praveku. Nie je teda náhodou, že ide o jeden z najčastejšie zobrazovaných objektov. Na tomto fakte nič nezmenil ani nástup kresťanstva a iných monoteistických (nazvime ich tradične konzervatívnych) náboženstiev.

Dôležitý je sošovkovitý tvar inkriminovaného znamenia. Aj keď v prípade kachlice z hradu Čeklís ide podľa všetkého o prvoplánové znázornenie ženských genitálií, v bežnej ikonografii zvyčajne majú viac štylizovanú podobu. Vyobrazenie sa menilo vzhľadom na dobu, miesto a účel. Zároveň jeho štylizáciou naberalo zobrazovanie lona na viacvýznamovosti. Môžeme tu hovoriť o šifrovaní významového odkazu.

Najznámejším štylizovaným vyobrazením je takzvaná Mandorla. Jej tvar má symbolický význam, v ktorom sú zakódované tri hlavné odkazy. Prvý a zároveň skrytý je odkaz na ženu vo význame nositeľky a darkyne života. V druhom odkaze vidíme prelínanie neba a zeme. Tretí symbol poukazuje na strom mandľovník, cenený už v staroveku. Mandľa, považovaná v antike za orech, ako každý plod s tvrdou škrupinou (mandľa, vlašský orech apod.) je súčasťou svadobných výjavov, v ktorých škrupina (manželstvo) znamená záruku pevnej ochrany jadra, zárodku nového života (detí).

Obr. 9. Stredoveké symboly, ktoré môžu mať vzťah k posolstvu sprostredkovanému hlinenou reliéfnou platničkou z hradu Čeklís. 1 - písmeno M v štýle gotickej majuskuly, 2 - Jean le Noir „Kristova rana v boku“, 3 - Kristus v mandorle ako sudca ľudstva, 4 - Panna Mária v mandorle, 5 - Vesica Piscis – tzv. „rybí mechúr“, 6 - Christogram, ryba – grécky ΙΧΘΥΣ - (ICHTHYS), 7 - štylizovaný obrazec ryby (podľa rôznych autorov).

Abb. 9. Mittelalterliche Symbole, die zur Botschaft Beziehung haben können, die durch das Reliefplättchen von der Burg Čeklís vermittelt wird. 1 - M im Stil des gotischen Großbuchstabens, 2 - Jean le Noir „Christuswunde im der Hüfte“. 3 - Christus in der Mandorla als Richter der Menschheit, 4 - Jungfrau Maria in der Mandorla, 5 - Vesica Piscis – sog. „Fischblase“, 6 - Christogramm, Fisch – griechisch ΙΧΘΥΣ - (ICHTHYS), 7 - stilisiertes Fischbild (nach verschiedenen Autoren).

Mandorla (tal. v tvare mandle) je svätožiara v tvare mandle obopínajúca celé telo božstva. Tvar odkazuje k symbolu mandle a mandľovníka, stromu večného života. V kresťanskej ikonografii je mandorla prisúdená tróniacemu Kristovi na Poslednom súde, alebo Panne Márii. Mandorla, odvodená z rastlinky ruta (symbolu vulvy už v praveku), symbolizuje pôvodný význam brány života, t. j. rodidiel. V kresťanskej ikonografii znamená prevtlenie Krista a keď je Kristus zobrazený v mandorle ako sudca ľudstva, má význam znovuzrodenia (obr. 9: 3). Zobrazenie Panny Márie v mandorle (obr. 9: 4) symbolizuje predstavu, že Kristus bol počatý v panenskej Márii podobne, ako sa rodí mandľové jadro vo svojom nedotknutom puzdre. V maliarstve je mandorla prezentovaná zlato (žltá), často ale tiež v dúhových farbách s odkazom k dúhe, kedy modrá, červená, žltá a zelená farba symbolizujú vzťah ku kozmu (*Baleka 1997*, 211).

Z prelínania neba a zeme sa odvodzuje ešte jeden veľmi známy a dodnes používaný štylizovaný symbol s priamym odkazom na kresťanstvo. Vesica Piscis – tzv. „rybí mechúr“ čiže ryba (obr. 9: 5, 7). Ryba – grécky ΙΧΘΥΣ - (ICHTHYS) je tiež kódovaným pomenovaním a titulovaním Krista ako Božieho Syna a Spasiteľa (obr. 9: 6). I = Jesus (Ježiš); Ch = Christus (Kristus); Th = Theos (Boží); Y = hYos (Syn); S = Soter (Spasiteľ). Tento symbol sa používal od počiatkov kresťanstva, hlavne v čase prenasledovania jeho prvých stúpencov.

Snáď posledným variantom je možnosť, že výrobca počas nutnej redukcie (odrezania) časti platničky za účelom jej prispôsobenia budúcej aplikácii (napr. okraj kachľovej pece) si všimol, že z pôvodne štandardného motívu v erbe sa mu „nechtiac“ podarilo vyrobiť prvoplánovo vulgárny obrazec. V prípade, že sa jednalo o jednu s viacerých celých kachlíc, tak sa mu tento „žart“ mohol tolerovať. Istý druh drsného humoru so sexuálnym podtextom nebol ani vo vrcholnom stredoveku hrnčiarom neznámy, napr. motív dvojice pri súložii na čelnej stene komorovej kachlice z budovy radnice v Banskej Bystrici, (*Mácelová 2005*, 207, 210, obr. 3: 1) či držadlo pokrievky v tvare penisu z Bratislavy (*Hoššo/Lesák/Resutík 2002*, 614, obr. 6: 1).

Tak aj obrazec pripomínajúci gotickú kružbu zloženú z geometrických útvarov môže byť len čisto ozdobným motívom, ale tiež sa môže jednať o alchymistický alebo iný znak, či o symbol spätý s atribútom vyobrazenej postavy.

Je škoda, že z pôvodného motívu sa zachovala len časť. Ostáva iba dúfať, že niekedy v budúcnosti sa podarí nájsť celú kachlicu, ktorá by pomohla nahradiť hypotézy realitou.

LITERATÚRA

Baleka 1997 – J. Baleka: Výtvorné umění. Výkladový slovník. Praha 1997.

Dąbrowska 2005 – M. Dąbrowska: Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich. In: J. Chovanec (ed.): Gotické a renesančné kachlice v Karpatoch. Trebišov 2005, 79-93.

Egyházy-Jurovská/Fűryová 1993 – B. Egyházy-Jurovská/K. Fűryová: Stredoveké kachlice. Katalóg výstavy. Bratislava 1993.

Farkaš/Choma 2015 – Z. Farkaš/I. Choma: Stredoveký hrad v Bernolákove. Pam. Múz. 64, 2/2015, 50-55.

Farkaš/Choma, v tlači – Z. Farkaš/I. Choma: Hroty šípov so spätnými krídelkami z hradu Čeklís v Bernolákove. V tlači.

Felder 1937 – P. H. Felder: Ideály sv. Františka z Assisi. Olomouc 1937.

Holčík 1978 – Š. Holčík: Stredoveké kachliarstvo. Bratislava 1978.

Hoššo/Lesák/Resutík 2002 – J. Hoššo/B. Lesák/B. Resutík: Nálezový súbor z odpadovej jamy patricijského domu na Františkánskom námestí č. 6 v Bratislave. Arch. Hist. 27, 2002, 607-620.

Mácelová 2005 – M. Mácelová: Ikonografia gotických kachlíc z banskobystrickej radnice. In: J. Chovanec (ed.): Gotické a renesančné kachlice v Karpatoch. Trebišov 2005, 205-216.

Pavlík 2017 – Č. Pavlík: Velký obrazový atlas gotických kachlových reliéfů. Čechy, Morava, české Slezsko. Praha 2017.

Pavlík/Vitanovský 2004 – Č. Pavlík/M. Vitanovský: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2004.

Plaček/Bóna 2007 – M. Plaček/M. Bóna: Encyklopédia slovenských hradov. Bratislava 2007.

Royt 2013 – J. Royt: Slovník biblické ikonografie. Praha 2013.

Slivka 1987 – M. Slivka: K stredovekým dejinám Bernolákova (Čeklísa) a jeho okolia. Zbor. SNM. 81, Hist. 27, 1987, 151-179.

ABBILDUNG „PUDENDUM FEMININUM“ IM SCHILDFELD AN DER KERAMIK AUS DER BURG ČEKLÍS

ZDENĚK FARKAŠ – IGOR CHOMA

Die relativ wenig bekannte Ruine der mittelalterlichen Burg Čeklís (*Slivka 1987, 155-159; Plaček/Bóna 2007, 94*) befindet sich im Westteil der Dorfes Bernolákovo, Bez. Senec, an der Schnittstelle der Trnava Tafel und der Donauniederung, direkt über dem steilen Abhang zum kleinen Fluss Čierna voda (Abb. 1–3). Bisher gelang es etwa ein Viertel der vorausgesetzten Fläche der Burg zu untersuchen, vor allem den nördlichen Teil der zum heutigen Schloss gewendet ist (*Farkaš/Choma 2015, 50-55; im Druck*). In der dritten belegten Bauphase der Steinburg bauten sie zwischen die ältere nördliche und östliche Befestigungsmauer den Nordwestturm und die ursprüngliche Aufschüttung der vorausgesetzten Motte, die sie hier abgruben, einem mächtigen Bau mit den Innenmaßen von 10 bis 15,5 x 6,2 bzw. 6,6 m. Davon fällt 5,5 m von der Länge des Baues auf den Radius des regelmäßigen Viertelbogens zu, durch welchen die nordöstliche Ecke des Baues beendet war (Abb. 4). Die Funde zusammen mit den Resten des steinernen gotischen Portals, den verzierten Fensterdekorationen, Bruchstücken der steinernen Rippenteile und mit der Dicke der inneren Steinmauer des Baues, die sich um 1,6 bis 1,7 m bewegte schließen nicht aus, das es sich ursprünglich um einem Palastbau mit einem untertätigen und mindesten zwei obertätigen Geschossen handelte. Man ist in den Bau vom Süden eingetreten, von dem hier festgestellten Burghof. In den Burghof lief vom Bau ein 3 m breiter und 2,2 bis 2,4 langer Ausläufer der Stiegen der durch 0,9 m dicke Steinmauern gesäumt ist.

Beim Ausräumen des Schutts von der Ruine wurden 5 Bruchstücke eines nicht kompletten Keramikplättchens mit einseitiger Reliefverzierung gefunden. Das Plättchen wurde vom feinkörnigen Material durch das Eindrücken in eine Form hergestellt, wobei die Fingerabrücke des Töpfers an der hinteren, nicht gleichmäßig durchgebogener Seite erhalten geblieben sind (Abb. 5b). Die Oberfläche ohne Glasur wurde in eine graue bis dunkelgraue Farbe ausgebrannt. Nach der Zusammensetzung und Ergänzung der Bruchstücke zeigte sich, dass sie das Plättchen, die die linke Seite einer ursprünglich wohl viereckigen Komposition vorstellt, noch vor dem Ausbrennen von einer größeren Einheit abtrennten, mit deutlicher Spur eines Schnitts durch dem feuchten Lehm an der rechten Seite (Abb. 5). Das Hauptverzierungsmotiv ist eine naiv plastisch dargestellte Gestalt im linken Teil der Grafik, die in ein langes herabfallendes ankraustes Gewand angezogen wurde, das auch die Fußsohlen überdeckt. Die Faltenbildung des Gewands soll wohl die Bewegung nach rechts darstellen, wo in den Stoff durch eine dreieckige Spitze das architektonische Motiv des Maßwerks mit zentralen Rosette eintaucht (Abb. 5a). Von den Schultern der Gestalt ragt ein rundes Gesicht an einem langen dünnen Hals mit durch Haare gesäumte hervorgehobene Stirn heraus. Den Kopf umgibt ein kreisförmiges plastisches Gebilde, das man offenbar für die Darstellung eines Heiligenscheins halten kann. Von der rechten Schulter steigt die erhobene Gliedmaße in nicht identifizierbarer Geste nach oben, oder das fehlende Attribut, bei dem man nicht ausschließen kann, dass es einem Flügel darstellte (Höhe der Gestalt 18,3 cm).

An der linken Seite der Gestalt befinden sich drei Symbole. Zwei von diesen sind dominant, aber nur teilweise erhalten. Das erste ist ein gotisches Schild in der rechten oberen Ecke des Plättchens (Abb. 6). Über das ursprüngliche Motiv führt ein Schnitt, der die erstgeplante plastische Komposition auf zwei ungleich große Teile aufgeteilte. In der gegenwärtigen Form erinnert sie an die naturalistisch dargestellte Vulva einer Frau, die Schambehaarung inbegriffen. Wir nehmen an, dass diese Darstellung nicht die primäre Absicht des Töpfers war und auch nicht des Schöpfers der Vorlage, mit der er gearbeitet hat.

Im Bereich des Rumpfes befindet sich wieder ein Teil des plastischen Motives des „gotischen Maßwerks“ mit einer Spitze, die in ihr Gewand eintaucht. Wenn wir annehmen, dass das mehr weniger geometrische Gebilde symmetrisch war, dann kann man nach der Ergänzung ihres rechten Teils in der Mitte eine stilisierte heraldische Lilie rekonstruieren (Abb. 7).

Interpretierungsversuch:

Das tönerner Plättchen mit Reliefverzierung ist durch die Fundumstände und das Begleitmaterial von der Verfüllung des „nördlichen Palastbaues“ der Burg Čeklís in Bernolákovo in den Verlauf des 15. Jahrhunderts datiert, und zwar in die Zeit vor seinem Untergang. Diesen kann man vorläufig in die Zeit um den Anfang seines letzten Drittels legen (*Farkaš/Choma, im Druck*). Nach zahlreichen Vergleichsfunden diente die Gussform, dessen positiver Abdruck der Fund von der Burg Čeklís ist, zur Herstellung vorderer reliefverzierter heizkräftiger Wände der Kammerkacheln. Zum Plättchen schloss aber der Töpfer die Kammer nicht an und nicht einmal die hintere Wand ist angeraucht. Zusammen mit dem länglichen Schnitt durch das Relief bietet sich die Möglichkeit an, dass das Plättchen ursprünglich am Rand der Ummantelungsreihe des quadratischen Sockels des gotischen Ofens angebracht war (Abb. 8). Ganz kann man aber auch eine andere Verwendung in Form eines Belages oder sogar einer nicht applizierter Plakette nicht ausschließen.

Die dominante Position, das lange angekrauste herabfallende Gewand und der Nimbus der Gestalt im linken Teil des ursprünglichen Motivs deuten an, das sie einem Heiligen oder einem der Engel darstellen. Die Heiligen sind aber auf ähnlichen Darstellungen durch ihre Symbole begleitet, vor allem durch die Folterwerkzeuge. Es ist viel wahrscheinlicher, dass die Gestalt einem der Erzengel darstellt. Auf den Kacheln begegnen wir vor allem dem hl. Erzengel Michael, den Archon der Himmelsarmee, im siegreichen Kampf mit dem Teufel, als „dem wiegenden“ der Menschenseelen während des letzten Gerichts oder Adam und Eva vom Paradies mit Flammenschwert wegtreibend (Royt 2013, 22-23). Im Mittelalter wurde er gewöhnlich im Panzer dargestellt, mit Lanze oder Schwert oder Waagen. Er war einer der Schutzherren der Ritter und an den Kacheln, vor allem beim Kampf mit dem Teufel, hatte er ein teilweise bärtiges Gesicht (Pavlík/Vitanovský 2004, 55-56, obr. 331-335; Pavlík 2017, obr. 273-279).

Der hl. Erzengel Gabriel tritt als Gottesbote (Royt 2013, 24), mit glatten, nicht bärtigen, fast Frauengesicht auf, womit er der Gestalt vom Plättchen von der Burg Čeklis ähnlich ist. In der bildenden Äußerung erscheint er am öftesten auf den Darstellungen der Verkündigung der Jungfrau Maria. Auf ihnen, einschließlich der Kacheln, kommt er gewöhnlich von links und als Zeichen der Verehrung übergibt er im Niederknien der zukünftigen Gottesmutter seine versiegelte Urkunde, Lilie, einem Oliven- und Palmenzweig. Biblische Szenen sind allerdings in der Kachelkunst in der Slowakei markant weniger vertreten als in westlicher gelegenen Ländern (Holčík 1978, 13). Aber nicht einmal dort ist das Motiv der Verkündigung an gotischen Reliefkacheln in dem zugänglichen Material häufig, aber auch nicht unbekannt (Pavlík 2017, 22-23, obr. 149-150). Aus der Slowakei stammt sogar eine steinerne Gussform für ihre Herstellung (Egyházy-Jurovská/Fűryová 1993, obr. 21). Im Fall des Motivs der „Verkündigung“ gibt auch das ergänzte geometrische Motiv des Maßwerks das in das Gewand des Erzengels Gabriel eintaucht einem Sinn (Abb. 7). Die stilisierte Lilie die oft in der staatlichen, gemeinen oder persönlichen Heraldik vorkommt, ist auch das Symbol der Jungfrau Maria. Ob man das ergänzte Motiv auch als einem Arm des Franziskanerkreuzes interpretieren kann³ ist aber nicht eindeutig.

Bisher am meisten problematisch ist die Interpretation der „Vulva“ von der Schildhälfte an der rechten oberen Seite des Plättchens. Nach der zugänglichen Literatur kennen wir kein Geschlecht im breiten mitteleuropäischen Raum, das nur in einer Andeutung eine ähnliche Gestalt hätte. Nach der spiegelförmigen Ergänzung des fehlenden Teils der Darstellung kann es sich aber um die Hälfte des sehr untraditionell ausgeführten Buchstabens M im Stil der gotischen Großbuchstaben handeln (Abb. 9: 1)⁴.

Die weitere Interpretierung des Merkzeichens im Schild ist zwar provokant mutig aber geht von den mittelalterlichen Realien aus. Beim detaillierterem Blick, ist nach dieser Interpretation im gotischen Schild wirklich eine Vulva dargestellt. Die Darstellung des Frauenschosses, meistens aber in stilisierter Form, ist aber in der bildnerischen Äußerungen der Menschheit, die mittelalterliche Ikonographie mit eingeschlossen eine nicht unübliche Erscheinung. Meistens kann man sie in den religiösen Motiven wie z. B. „Christuswunde im der Hüfte“, (zugeschrieben) dem Jean le Noir, im Gebetbuch Bonne de Luxemburg vor dem Jahr 1349 begegnen (Abb. 9: 2). Der Frauenschoss ist „de facto“ das Tor ins Leben. So wurde er seit der Urgeschichte aufgenommen. Es ist also kein Zufall, dass es sich um einem der am meisten dargestellten Objekte handelt. An diesem Faktum änderte nichts nicht einmal der Eintritt des Christentums und anderer monotheistischer (nennen wir sie traditionell konservativen) Religionen.

Wichtig ist die linsenförmige Form des inkriminierten Zeichens. Auch wenn es sich im Fall vom Kachel von der Burg Čeklis nach allem um die erstplanen-mäßige Darstellung der Frauengenitalien handelt, haben diese in der üblichen Ikonographie eine mehr stilisierte Gestalt. Die Darstellung änderte sich hinsichtlich auf die Zeit, den Platz und den Zweck. Die bekannteste stilisierte Darstellung ist die sogenannte Mandorla. Ihre Form hat eine symbolische Bedeutung in der drei Hauptverweise verschlüsselt sind. Der erste und gleichzeitig verborgen ist der Verweis auf die Frau in der Bedeutung der Trägerin und Lebensspenderin. Im zweiten Verweis sehen wir die Verflechtung des Himmels und der Erde. Das dritte Symbol weist auf dem Mandelbaum hin, der schon im Altertum geschätzt war. Die Mandel, in der Antike für eine Nuss gehalten, wie jede Frucht mit harter Schale, ist Bestandteil von Heiratsdarstellungen, in denen die Schale (Ehe) den festen Schutz des Kerns bedeutet, dem Keim neuen Lebens (Kinder).

Die Mandorla ist der Heiligenschein in Mandelform die dem ganzen Körper der Göttlichkeit umklammert. Die Form verweist zum Symbol der Mandel und des Mandelbaumes, dem Baum des ewigen Lebens. In der christlichen Ikonographie ist die Mandorla dem thronenden Christus beim letzten Gericht zuerkannt, oder der Jungfrau Maria. Die Mandorla, die von der Pflanze Ruta abgeleitet ist (dem Symbol der Vulva seit der Urgeschichte), symbolisiert die ursprüngliche Bedeutung des Lebenstors, das bedeutet der Genitalien. In der christlichen Ikonographie bedeutet es die Einverleibung des Christus und wenn der Christus in der Mandorla als Menschheitsrichter dargestellt ist, hat er die Bedeutung der Wiedergeburt (Abb. 9: 3). Die Darstellung der Jungfrau Maria in der Mandorla (Abb. 9: 4) symbolisiert die Vorstellung, dass der Christus in der jungfräulichen Maria ähnlich empfangen wurde, wie der Mandelkern in seiner unberührten Hülle

³ Diese Möglichkeit schlägt D. Pongrácz vor, dem wir herzlich für die Konsultation beim Suchen der Bedeutung des nur teilweise erhaltenem Verzierungsmotivs danken

⁴ Für die freundliche Konsultation danken wir D. Pongrácz und P. Pospechová

gebärt. Von der Verflechtung des Himmels und der Erde wird ein sehr bekanntes und bis heute verwendetes stilisiertes Symbol mit direktem Verweis auf das Christentum abgeleitet. Vesica Piscis – sog. „Fischblase“ also Fisch (Abb.9: 5, 7). Fisch – griechisch ΙΧΘΥΣ - (ICHTHYS) ist auch eine kodierte Benennung und Titulierung des Christus als Gottessohne und Erlöser (Abb. 9: 6). I = Jesus; Ch = Christus; Th = Theos (Gottes); Y = hYos (Sohn); S = Soter (Erlöser). Dieses Symbol wurde seit dem Beginn des Christentums benützt, hauptsächlich in der Zeit der Verfolgung ihrer ersten Anhänger.

Vielleicht die letzte Variante ist die Möglichkeit, dass der Hersteller während der nötigen Reduktion (Abschneiden) eines Teils des Plättchens vom Zweck der Anpassung an die zukünftige Applikation (z. B. der Rand des Kachelofens) merkte, dass vom ursprünglichen Standardmotiv im Wappen es ihm „unabsichtlich“ gelungen ist eine erstgeplante vulgäre Figur zu herstellen. Im Fall, dass es sich um eine von mehreren ganzen Kacheln handelte, konnte man ihm diesen „Scherz“ tolerieren. Eine Art von rauem Humor mit sexuellen Unterton war auch im Hochmittelalter den Töpfern nicht unbekannt, z. B. das Motiv des Paares beim Geschlechtsakt na der vorderen Wand der Kammerkachel vom Rathaus in Banská Bystrica (*Mácelová 2005, 207, 210, obr. 3: 1*) oder der Griff eines Topfdeckels in der Form eines Penis aus Bratislava (*Hoššo/Lesák/Resutík 2002, 614, obr. 6: 1*).

PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD.
Archeologické múzeum SNM
Žižkova 12
P. O. BOX 13
810 06 Bratislava
zdenek.farkas@snm.sk

Mgr. Igor Choma
Archeologické múzeum SNM
Žižkova 12
P. O. BOX 13
810 06 Bratislava
igor.choma@gmail.com

SKRATKY ČASOPISOV A PERIODÍK ABKÜRZUNGEN VON ZEITSCHRIFTEN UND PERIODIKA

- Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest
 Acta Mus. Napocensis = Acta Musei Napocensis. Cluj
 Acta Praehist. et Arch. = Acta Praehistorica et Archeologica. Berlin
 AlbaReg = Alba Regia. Annales musei Stephani Regis. Székesfehérvár
 Altschlesien = Altschlesien. Mitteilungen des Schlesischen Altertumsvereins. Breslau
 AnnNMWien = Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien. Wien
 Anodos = Anodos. Studies of the ancient World. Trnava.
 ANTAEUS = ANTAEUS. Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Budapest
 AMAF = Archaeologia Medii Aevi Finlandiae. Turku
 Arh. Vestnik = Arheološki Vestnik. Ljubljana
 Arch. Österreichs = Archäologie Österreichs. Wien
 Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő. Budapest
 Arch. Austriaca = Archaeologia Austriaca. Beiträge zur Paläoanthropologie, Ur- und Frühgeschichte Österreichs. Wien
 Arch. Hist. = Archaeologia Historica. Brno
 Arch. Korrb. = Archäologisches Korrespondenzblatt. Urgeschichte, Römerzeit, Frühmittelalter. Mainz am Rhein
 Arch. Rozhledy = Archeologické Rozhledy. Praha
 Arch. Střední Čechy = Archeologie ve středních Čechách. Praha
 ARS = ARS. Bratislava
 ASM = Archeologické studijní materiály. Praha
 AVANS = Archeologické výskumy a nálezky na Slovensku. Nitra
 AZČ = Archeologie západních Čech. Plzeň
 Balneol. Sprav. = Balneologický spravodajca. Piešťany
 BAR. = British Archaeological reports. Oxford
 Ber. RGK = Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Mainz
 BpR = Budapesti Regisegei. Budapest
 Carnuntum Jahrb. = Carnuntum Jahrbuch. Wien
 Commun. Arch. Hungariae = Communicationes Archaeologicae Hungariae. Budapest
 Časopis Moravského Mus. = Časopis Moravského Musea v Brně. Brno
 Denarius = Denarius. Bratislava
 Études celtiques = Études celtiques. Paris
 Eurasia Antiqua = Eurasia Antiqua: Zeitschrift fuer die Archäologie Eurasiens. Mainz
 FasArchHist = Fasciculi Archaeologiae Historicae. Warszawa
 Folia Arch. = Folia Archaeologica. Annales Musei Nationalis Hungarici. Budapest
 Fol. Num. = Folia Numismatica. Brno
 FStud = Frühmittelalterliche Studien. Berlin – New York
 Fundber. Österreich = Fundberichte aus Österreich. Wien
 Germania = Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Mainz
 Godišnjak Sarajevo = Godišnjak. Centar za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Sarajevo
 Hist. Čas. = Historický časopis. Bratislava
 Hist. Zbor. MS = Historický zborník Matice Slovenskej. Martin
 Chrudimský vlastivědný sborník = Chrudimský vlastivědný sborník. Chrudim
 Jahrb. RGZM = Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums. Mainz
 Koroze a ochrana materiálu = Koroze a ochrana materiálu. Bulletin AKI. Praha
 Krásy Slov. = Krásy Slovenska. Bratislava
 Mat. i Spraw. = Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego. Rzeszów

Mitt. Arch. Inst. Ungar. Akad. = Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Budapest

Mitt. Österr. Num. Ges. = Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft. Wien

Monument revue = Monument revue. Časopis na propagáciu vedeckého poznávania pamiatkového fondu Slovenska. Bratislava

Monumentorum tutela = Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok. Bratislava

Musaica Archeologica = Musaica Archeologica. Bratislava

Národná osveta = Národná osveta. Mesačník pre rozvoj miestnej kultúry a záujmovej tvorivosti. Bratislava

NKBud = Numizmatikai Közlöny. Budapest

Num. Časopis = Numizmatický časopis. Praha

Num. Listy = Numismatické listy Numismatické společnosti Československé v Praze. Praha

NumSb = Numizmatický sborník. Praha

NumZ = Numismatische Zeitschrift. Wien

Paleobiology = Paleobiology. Cambridge

Pam. Arch. = Památky Archeologické. Praha

Pam. Múz. = Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo. Bratislava

Pam. Prír. = Pamiatky a príroda. Metodicko-odborný a informačný časopis. Bratislava

PBF = Prähistorische Bronzefunde. München/Stuttgart

Præhist. = Præhistorica. Praha

Præhist. Zeitschr. = Præhistorische Zeitschrift. Berlin

Pravěk N. Ř. = Pravěk. Nová Řada. Sborník příspěvků moravských a slezských archeologů. Brno

Röm.-Germ. Forsch. = Römisch-Germanische Forschungen. Darmstadt

Sbor. MSS = Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Martin

Sborník Narod. Mus. Praha = Sborník Národního musea v Praze. Praha

Sborník Prací Fil. Fak. Brno = Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university. Brno

Situla = Situla. Razprave Narodnega Muzeja v Ljubljani. Ljubljana

Slov. Arch. = Slovenská archeológia. Časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. Nitra

Slov. Num. = Slovenská numizmatika. Nitra.

Slovácko = Slovácko. Národopisný sborník pro Moravskoslezské pomezí. Uherské Hradiště

Stud. Arch. Ústavu ČSAV = Studie Archeologického Ústavu ČSAV. Brno

Studia Arch. slov. mediavalia = Studia archeologia Slovaca medievalia. Bratislava

Studia Hercynia = Studia Hercynia. Journal of the Institute of Classical Archaeology. Praha

Studia Historica Nitriensia = Studia Historica Nitriensia. Nitra

Sudeta = Sudeta. Zeitschrift für Vor- und Frühgeschichte. Reichenberg

Svet Vedy = Svet vedy. Populárno-vedecký mesačník. Bratislava

Štud. Zvesti AÚ SAV = Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied. Nitra

UPA = Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Bonn

Vjesnik Arh. Muz. Zagreb = Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu. Zagreb

Vlast. Čas. = Vlastivedný časopis. Revue kultúrneho dedičstva Slovenska. Bratislava

VPS = Vznik a počátky Slovanů. Praha

VZP = Vlastivedný zborník Považia. Martin

Wiener Præhist. Zeitschr. = Wiener Præhistorische Zeitschrift. Wien

Zalai Múz. = Zalai Múzeum. Zalaegerszeg

Zbor. SNM. Arch. = Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia. Bratislava

Zbor. SNM. Hist. = Zborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava

ZČSSA = Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd. Praha